

Václav Černý

První a druhý sesit
o existencialismu

mladá fronta

vodu na „úspěšný“ břeh, odkud na něj nikdo ani nezahvízdl, a dnes se už stejně zdatně dohrabavšího zase zpět!

RŮST „EXISTENCIÁLNÍ“ SITUACE

Staré přísloví mezinárodní politiky o českém srdci Evropy potvrdila s hrůznou naléhavostí na účet celého světa válka právě minulá, jež v Čechách začala a v Čechách skončila. Cítili jsme ji přicházet jasněji než ostatní a před nimi. A také mnoho jiného jsme rozeznávali a zažívali hlouběji než oni, a dřív a líp. I v tom smyslu pravidlo o českém srdci Evropy platí: je-li svět let třicátých jevištěm jistých společenských jevů fyzických i mravních, často nepříznávaných a zastíraných, Čechy té doby budou přímo uzlem těch nejistot a nadějí, bolestí, úzkostí a obecných deziluzí. Také jsou. V zrcadle mladých duší jeví se ten stav pak zvlášť prudce, ne-li zvlášť zřetelně. O rozbor psychologické situace mladého našeho člověka těch časů pokusili se na počátku války, tísnění nemožností mluvit otevřeně, Kamil Bednář v Slovu k mladým (1940) a v Ohlasech Slova k mladým (1941) a Zdeněk Urbánek v Člověku v mladé poezii (1940). Jsou to analýzy hodně matné a jenom zlomkovité. Ale jsou to přece první pokusy. Vždyť lze zevrubnější analýzu podniknout teď. A nebude dokonce žádnou velkou zásluhou, bude-li – z dnešního odstupu – přesnější a úplnější.

Vzpomínáme si ještě, co znamenala pro člověka, a především mladého, již koncem let dvacátých a v průběhu následujícího desetiletí krize hospodářská: odňala statisícům sociálně hmotnou základnu existenční a nesčíslným lidem, společensky veskrze kladným, prostě a přirozeně toužícím vrůst do sociálního kolektiva plodnou účastí své práce, zamezila cítit se platnými spolustrůjci společného osudu i svobodnými pány života vlastního. Tenkrát znovu setkal se napůl zežbralý člověk, odsunutý na okraj sociálního organismu a živořící tam z podpor a výpomocí, s pocitem bezmála již zapomenutým v halasu a třesku humanitářských frází, že sama holá existence lidská je skutečností povýtce vratkou, že výhody civilizovaného života nejsou částí přírody, po nichž stačí natáhnout ruku k větším bohatě ověšeného stromu, a že uprostřed bližních a nezatížen žádnou vinou

vůči společenskému celku „řádně“ organizovanému může přece jednotlivec nelogicky a absurdně stát bez pomoci a sám. Zázitek životní nejistoty, nezabezpečení a libovolnosti, intuice osamělosti a odkázanosti na svůj vrub – to byly první plody ztrapnělé sociální situace v lidské mysli. Krize ideologií šla ruku v ruce s hospodářskou, zároveň její odlesk a následek i spolupříčina. Krize ideologií, to jest především jejich hyperprodukce, nadvýroba neúčinných receptů na spásu lidstva, v jejichž dešti zamlžovaly se znenáhla i nejzákladnější, zřejmě pravdivé principy lidského soužití, dotud v pochybnost nebrané. Svět se znenáhla, pak čím dál tím rychleji měnil v scénu bujnosti falešných proroků: Itálie, Německo, Španělsko. Je pravda – a také čest – českých poměrů, že se české povahy projeví celkem velmi odolné proti fašismu, ale tolik zůstává, že světové jeho úspěchy mátlý naše naděje a že přinejmenším toto vysvitlo zcela patrně z ideologické vřavy světové: o vítězství moderního humanismu bude tedy potřebí ještě znovu a přinejmenším jednou v světovém rozměru bojovat! Minulá válka nestačila. A tato sílející jistota blížícího se světového konfliktu odplavovala tudíž jednu velikou a již vkořenělou naději: naději pacifistickou. Po roce 1918 bývala téměř jistotou: mezinárodní instituce ji zajišťovaly, státy a národy se jí zapřísahaly. Teď její žalostný pád přispívá jen k neblahému pocitu životní prozatímnosti jednotlivcovy i národní a prodlužuje k nevydržení vědomí, že do neuhadnutelné budoucnosti zůstávají lidé pouhými věčnými kandidáty skutečné existence. A ještě jedna veliká naděje zdá se vypovídat službu: naděje socialistická. Ta bývala přece po první světové válce samým životním smyslem českého mládí. Dávala obsah a tvary jeho snahám myšlenkovým a uměleckým. Ať již chtěla tehdejší mladá generace česká dosíci řádu socialistické spravedlnosti společenské způsobem revolučním, ať k němu minila dospět revoluční cestou masarykovské demokracie, vždy jej cítila takřka na dosah svých životů. Ta i ona její část cítila socialistické řešení společenského řádu jako věc bytostně blízkou, ležící v řádu národních tradic, od husitství až do „národní revoluce“ legionářské. Újma sociální myšlenky ve světě byla tu cítěna jako újma samého češství. Socialističtí myslitelé slibovali ostatně vítězství socialismu z holé podstaty poměrů, jako nutný, vědecky zdůvodnitelný, determinovaný, a tedy předvídatelný účinek světového vývoje. Tato naděje zdá se znenáhla mizet v písku

jako jiné, a místo univerzálního příchodu socialismu nastupuje zřejmá univerzální krize socialismu. Jeví se v jeho světových politických neúspěších v boji o celé národy. Jeví se v strašných taktických omylech jeho vůdců. Jeví se v jeho roztržitém na přinejmenším dva tábory, revoluční a evoluční, jež se nedovedou spojit ani v dvanácté hodině boje o život, a i když na chvíli spojeny, nedokáží se nepodezírat navzájem, že každému z nich běží jen o to, odloučit pod zástěrkou spojenectví druhému jeho stoupenecké masy. Jeví se v zřejmé mravní otřesenosti socialistické myšlenky, patrně stejně v žalostném polemickém „zrádování“ obou socialistických táborů jako v neodolné a často zbabělé pohodlnosti, s níž často vůdcové i celé masy přecházely bez odporu, neřkuli za prospěchem, pod prapor fašistický. Jeví se konečně a hlavně a úhrnem v zplanění vlastní myšlenky sociálně revoluční, v světové *suspenzi sociální revoluce*. Mluvíme-li o světové suspenzi revoluce, nemyslíme pouze na svět liberálně měšťanský, kde je nástup revolučních sil již od let dvacátých zastaven zřejmě; nýbrž také, ba především, na vlast revoluce, na sovětské Rusko. Pád nadějí na rozpoutání světové revoluce, které v sobě živili strážci revoluce sovětské, měl svůj dalekosáhlý a stále patrnější ohlas v Sovětech a v osudu i podobě myšlenky revoluční: Rusko bylo přinuceno k úsilovnému dílu konsolidace vnitřní, k dílu zajišťování socialistického vítězství částečného a místně omezeného. Je nepochybně pravda, že neúspěch sovětského režimu, nepřetržitě ohrožovaného nenávistí okolního světa, byl by znamenal porážku světového socialismu vůbec i bolestný úpadek světových revolučních nadějí. Ale stejně je pravda, že vůdcové revolučního socialismu sovětského internovali význam světové socialistické revoluce do Ruska, konfiskovali revoluční zásady a za cíl a smysl světového revolučního dění prohlásili prospěch sovětské sebezáchovy a konsolidace. Revoluční a socialistické je potom na kterémkoliv místě světa a v kterémkoliv národě, o *vlastní* svou revoluci usilujícím, jenom to, co na tomto místě a v tomto národě prospívá zájmu sovětskému, povýšenému na úhlavní zájem světového socialismu. *Univerzalizmus* socialistický proměňuje se pro nesovětského socialistu takto, dosti neuvěřitelně, v povinnost stříci nadevše interesy *cizího nacionalismu*. Neboť – stále v zájmu svého upevnění – Sověty vskutku rozvinuly celou ideologii „sovětského vlastenectví“, plného jak oprávněně pý-

chy nad vlastními výkony budovatelskými, tak přezíravosti a podezíravosti k cizině. A stále v zájmu výhradně svých, *místně* determinovaných socialistických potřeb obrátili sovětská budovatelé téměř výhradnou pozornost ideologickou i praktickou na lidská kolektiva; idea osvobození, svobodného rozvoje individua a jeho dotvoření v osobnost ustupuje do pozadí, ba je stihána pohanou měšťáckého anarchismu. Je zřejmé, že se sovětské úsilí, majíc zvládnout, přesvědčit a strhnout nesčíslné a zanedbané davy, které Sovětům carské Rusko odkázalo, *musilo* orientovat na vytváření dobrého *masového* nivó především: ale neruský socialista nezapomněl, že cílem socialismu jest spravedlivé přebudování společenského řádu *za tím účelem*, aby každý lidský jedinec mohl v sobě dosáti svobodné, jedinečné, k plnosti autonomního ducha se rozvíjející osobnosti; a nechápe, proč má být tato dobrá paměť nazývána kontrarevolucí. Socialista ví, že je v ruském socialistickém zájmu soustředit všechny myšlenky a vůle jediným obranným a budovatelským směrem a nedat jim rozptýlit se, roztržít a zoportunističtět; ale ví také, že čistota socialistického myšlení je podmíněna diskusí, výměnou názorů; ví, že jeho životnost je podmíněna jeho svobodou stejně jako ohrožena autoritářskou formulovostí a katechismovým neomylnictvím; ví, že rozdílnost mínění – je-li provázána ryzostí úmyslů – nesmí být hano-bena, tím méně potlačována: nýbrž jen z omylu přesvědčována a přehlasována. Tíže situace, takto definované, ležela na revoluční socialistické myšlence již v letech třicátých: ve skutečnosti stagnace socialistické revoluce jevila se obecně jako součást a forma světové krize ideologií. Več bylo českému mladému člověku roku 1938 ještě lze věřit, to bylo otřeseno *M n i c h o v e m*. Samé mravní základy světa či jejich zbytky zdály se mu mizet pod nohama na konci onoho strašného roku a na počátku příštího. Bylo-li komu mezi všemi dáno prožít zkušenost naprosté opuštěnosti na světě, jsme to přece my, Češi, jako národ i každý jednotlivec zvlášť. A jestliže v této „mezí situaci“ nezašla veškerá naše schopnost naděje a s ní i veškerá naše mravnost, je to jen proto, že jsme ani tehdy, nikdy neopustili *sebe samé*. Kladu si posléze otázku, jakým způsobem „dovršila“ tuto situaci válka. Přinášela zajisté naděje, a tedy i řešení. Ale současně i hluboce proměňovala i vztah k vlastní minulosti, odhalovala hrůzně význam její. Ted, když válka *skutečně* přišla, těch dvacet předchozích

let míru stalo se rázem uzavřeným, na obou stranách jakoby utátým obdobím, pro sebe, a přece smyslu sobě cizího. Když byly prožívány, byly ty roky plné doufání a plánů do bohdá lepší budoucnosti, zdály se dokořán otevřeny do nekonečné řady let příštích, plných života podobného jim. A hle: vedly zatím k propasti! To, co jsme měli za dvacet let míru, bylo jen „dvacítiletou přípravou války“! Byly žity jinak, než měly být žity, neboť byly žity za něco jiného, než byly. Byly žity falešně. Naše pravdivost v nich byla omylem. Zdálo se dokonce zbytečné je hodnotit a soudit, vždyť to nemělo smyslu. Odlouply se od nás, odchlípily nesmyslně, válka nám je doslova ukradla. Co nám vůbec zůstalo? Zajisté ne budoucnost, jež je ničí, Boží, o niž dlužno teprve bojovat. Ne přítomnost, jež byla násilníková. A tedy ani ne vlastní minulost. Zůstala každému jedinému i všem právě jen možnost *vnitřní volby*, niterná vzpruha mravní, ochota či neochota *nasadit sebe* tak či onak znovu do boje. Podle toho, vsadil-li sebe či ne tenkrát, vypadá každý dodnes.

Takovýhle je rodný list lidí mladých v létech třicátých, ba vlastně i v našich létech čtyřicátých. Jestliže potom skupina mladých básníků, vnímajících lidskou skutečnost doby citlivěji než ostatní, vystoupí s myšlenkou „hledání n a h é h o člověka“, kdo jim bude mít za zlé? Kdo si bude vůbec troufat jim nerozumět? Hledat „nahého“ člověka znamená zajisté potom zjišťovat především to, co člověku zbylo po rozprášení všech iluzí; uvědomit si a vyslovit nejzákladnější vnitřní konstanty lidskosti; zbavit je nánosu a prachu ideologií, omylů, formulek a tezí; a na získané základně nového humanismu vybudovat, to jest z poznané podstaty člověka odvodit, novou představu vztahů mezilidských a života sociálního. Je to opravdu tak málo, aby nestačilo na básnický podnik jedné generace?

Příkladem za všechny a důkazem, jenž jediný postačí, troufám si uvést Josefa Čapka *Báseň z koncentračního tábora*, vydané roku 1946. V nich je přece sám praprotyp poezie obnaženého lidství, odraného na kost své podstaty, v nich je také arcivzor poezie existenciální, a ovšem i krajně vyhraněné životní „situace existenciální“, jakož vůbec Josef Čapek – a to celou svojí literární tvorbou od počátků – jeví se být pozornějšímu pohledu jedním z významných, ač nedoceněných předchůdců a připravovatelů současněho vztahu k životu i tvorbě. „Až na dně života jsem byl, tam dole, nejniže, / kde mezi ním a mezi

děsem, smrtí / žádných už hranic není...“ A právě na tomto dně vytřibuje se „temný svazek člověčiny v černých tmách“, jímž je vězeň, na svazek pracitů a prajistot, jimiž je *pořád ještě* člověkem a *už jen* člověkem: zbývá mu fyzické lpění na životě, hlubinný pocit práva na život a v tomto fyzickém základu kotvící blízké vztahy lásky k ženě, dítěti, bratrovi; zbývá mu cit lidské celistvosti, vědomí lidské organicity, v němž nestojí už vůle proti rozumu ani rozum proti pudům; zbývá mu schopnost naděje, která je jakoby prvním, přírodním nástinem víry v spravedlnost a Prozřetelnost; a zbývá mu konečně vůle k svobodě, prapodstatná potřeba svobody jakožto jediné možné formy žitelného života. Potřeba její není zdůvodňována, a nemusí být. Neboť za nutnost svobody se na tomto dně života zcela obnaženého a zpravdivělého neručí úvahami a demonstracemi; nýbrž: existencí, vším, co ze života zbylo mučenému! A kdyby zde básník ze své zkušenosti nebyl vyvážil vůbec nic jiného než tuto jistinnou pravdu: – Mohou být vymyšleny teorie o svobodě a doktríny svobody; ale ve své podstatě svoboda je nikoliv doktrínou, ale způsobem životním, pravým životním živlem –, vykonal veliké dílo lidské i básnické. Nuže, takový je obsah „nahého člověčenství“ v jednom básnickém případě! A jen jakoby mimochodem a nechtěně dementují Čapkovy *Báseň* i výtku sociální nedůsaznosti, adresovanou poezii existenciální: neboť zajisté původně jsou jen věrným zrcadlem, nastaveným jedinému, veskrze individuálnímu osudu; ale tak hluboká je tu individuální upřímnost a pravdivost, že se dílo stává lidsky nejobecněji závažným. Být tak hluboce a plně osobní a sám svůj, až jsem naprosto obecný, svatě banální: takový je umělecký ideál, jež plní, a to je také pravý ideál každého poctivého subjektivismu.

Chci zde nyní upozornit na toto: takzvaný francouzský existencialismus neroste z jiných dobových a sociálních kořenů a není výrazem jiných lidských prožitků a skutečností, než jsou ty, jež jsme právě zjistili a rozebrali. Odtud příbuzenský vztah mezi životním pocitem, obsahem a tendencemi francouzských existencialistů a stanovisky a vůlí četných autorů nejmladší generace české. Může-li to být důvodem, aby tato generace byla jmenována názvem „existencialistů“, budiž! Na jméno ostatně málo záleží. Nesmyslné jest jen nazývat se „před-existencialisty“, čili zároveň proti Francouzům, a přece podle nich! Omyl je pak i v tom, že název lže: čeští básníci

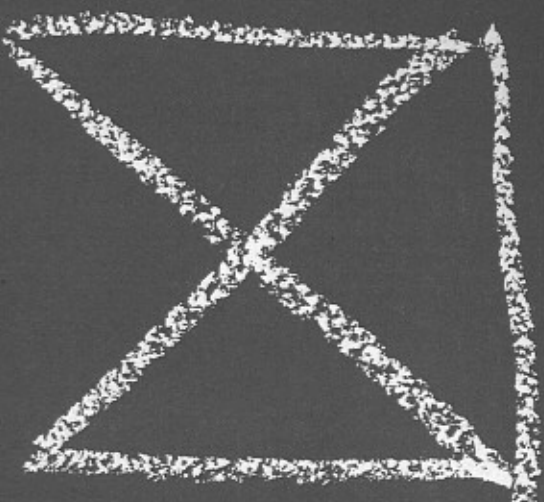

vystoupili sice *bez* vědomostí o francouzských existencialistech, ale naprosto ne *před* nimi, první knihy francouzského směru jsou totiž už z polovice let třicátých. Pravda – a je dosti čestná – je prostě ta, že na dvou místech Evropy, touže kulturou žijících, přibližně tytéž příčiny měly přibližně tytéž následky: existenciální umění vyvinulo se rovnoběžně a bez vědomí o sobě ve Francii i v Čechách, u nás v lecčems vyhraněněji pro zvláštní pregnanťnost a bolestnost zdejší situace, v lecčems (filozoficky) zase méně vyhraněně. Rozhodně – se jménem nebo bez něho – není náš existencialismus přesadbou z ciziny, není cizí módou, také ne cizím diktátem. Dávno již, chválabohu, tvoříme v Čechách ze svého, s cizinou rovnoběžně, rovní mezi rovnými.

DUCHOVNÍ VŘAZENÍ DOMÁCÍ

Ostatně se tato naše „existenciální“ poezie vřazuje nadměru organicky na významnou linku básnictví domácího, leží v logice českého uměleckého vývoje a má vedle důvodů sociálních i kořeny duchovní. Které?

Přehlédněme celé významné naše básnické dvacítilletí let 1918 až 1938 a pokusme se o *novou jeho periodizaci*: všelijakých básnických ismů je tam tlačence, a přece z dnešního odstupu většina směrů, přes své polemiky a vzájemné „překonavatelské“ nároky, jeví patrné rysy vnitřního příbuzenství. Tak „vitalismus“, „poezie proletářská“ a „poetismus“: jestliže si poezii vitalistickou básník, právě uniklý válece, zhluboka, rozjařeně, blaze a smyslně oddychl, oddávaje se dychtivě znovu nabyté možnosti životních rozkoší, v poezii proletářské se přece této představy života o sobě krásného, beze vší transcendence, bohatě a šťastně prožitelného v každém okamžiku nám popřátém, naprosto nevzdává; to pochopíš i z učitelské a iniciátorské role, hrané postupně, i ve vitalismu, i v počátcích poezie proletářské, týmž básníkem starší generace, S. K. Neumannem, to poznáš i ze společného jejich základu materialistického. Jenomže v poezii proletářské je tato představa životní plnosti promítnuta do budoucnosti, kterou chce básník účinně spolutvořit a již ostatně pokládá za blízkou: touto budoucností je nový, spravedlivý společenský řád, vytvořený revolucí. A právě tímto zřetelem k budoucnosti a k povinnosti družné

PRVNÍ A DRUHÝ SEŠIT O EXISTENCIALISMU

Václav Černý

Textologický přípravitel a editiční poznámkou
opatřila Jarmila Višková.

Text o autorovi napsal Josef Kosek.

Obálku navrhl a graficky upravil Luboš Sedivý.
Vydala Mladá fronta jako svou 5412. publikaci.

Odpovědná redaktorka Jaroslava Jiskrová

Výtvarný redaktor Bohuslav Holý
Technická redaktorka Stanislava Laňková

Sazbu zhotovil Amiteon, spol. s r. o.,
M. Cibulkové 8, Praha 4

Výtiskly Tiskárny Havlíčkův Brod,
Husova 1881, Havlíčkův Brod.

Vydání v tomto souboru 1.

(První sešit 3., Druhý sešit 1.)
Praha 1992 23-079-92 12/19